

V svoji knjigi *Aleš Stanovnik in njegov čas* je Janez Stanovnik navedel vse navedke iz literature, kjer je govor o tragični smrti dr. Aleša Stanovnika. Toda tiste, ki so spodbijali njegovo insinuacijo, da je Stanovnika Italijanom izdala protirevolucija, je poskušal sistematično ovreči, vendar mu to ni najbolje uspelo. Opoldne s silo pač ne moreš dneva spreminjati v noč.

V ta namen je med drugim citiral tudi iz knjige Jožeta Vidica *Zločin pri Lenartu*, kjer je ta, kot je bilo zanj značilno, brez dokazov zapisal: "Prevladuje mnenje, da izdajalec izvira iz vrst katoliškega klera, kateremu že pred vojno ni bilo pogodu Stnovnikovo politično delovanje." Čeprav ni Vidic navedel nikakršnega dokaza ali vsaj prepričljivega argumenta, bilo pa bi tudi čudno, če v svojih izrazito propagandnih knjigah ne bi zapisal tako, kot je, je Janez Stanovnik tu molčal

Foto: Ivo Zajdel

Gramozna jama, kjer so ustrelili dr. Aleša Stanovnika

di krivda zanj. Že s samo navedbo jima je Stanovnik dal določeno težo, čeprav bi mu moralo biti jasno, da gre za izrazito politični in propagandni besedili, ki nimata nobene teže, kaj šele da bi bila kakšen argument v zadevi. Prav zanimiva je njegova pripomba: "Če bi bila Javorskova pripoved verodostojna, potem bi bilo to pisanje čisto navadna nemoralna podlost. Ali pa lahko verjamemo, da je bilo vodstvo kristjanov v OF sposobno take perfidne podlosti?" V dveh knjigah oziroma na tisoč straneh *Osvobodilnih spisov* Edvarda Kocbeka si lahko o tem prebere še marsikaj hujšega.

"Priče" in "dokumenti"

Janez Stanovnik je v tem zadnjem delu uporabil termine, kot je "dileme ni več", in omenil "priče in dokumente" ter "trdna zgodovinska dejstva in dokumente". Če zanemarimo, da o "pričah" ni ne duha ne sluha in da ne navaja niti "dokumentov", ki bi potrdili njegovo tezo oziroma insinuacijo, čeprav vsaj posredno, da je za smrt dr. Aleša Stanovnika kriva "desna" stran, potem si je za konec prihranil že prej omenjeni zapis, ki ga je dr. Miha Potočnik shra-

Na poti revolucije 3. del

in ni uporabil besed "narediti zločin, potem pa ga naprtiti nasprotniku", ki jih je nekaj pred tem uporabil za politično nasprotno stran.

Vidičevemu citatu je dodal zapis zgodovinarja Janka Prunka, objavljen v jeseniškem *Železarju* leta 1983, kjer je ta v zvezi s Stanovnikovo aretacijo zapisal: "V zadnjem času se pojavljajo ob njegovi aretaciji razne dvomljive izjave in namigovanja glede vloge KP. Tu je potrebno reči samo to, da ni primera, ko naj bi KP omogočila aretacijo svojih članov ali sodelavcev v OF. Res pa je, da so sovražne agenture skušale vdreti v našo organizacijo in razbiti njene vrste. Prav ovaduhi in Be-ga so to stvarno počenjali in zato dobivali še posebne nagrade." To "logično" sklepanje je na las podobno vrsti podobnih v

knjigi Janeza Stanovnika, zato bi bilo res čudno, če ga ne bi navedel.

Bil jim je nevaren

Razpravo je Janez Stanovnik končal s trditvijo, da "dileme ni več", kdo je izdal dr. Aleša Stanovnika. Toda takoj zatem je navedel citat iz knjige Jožeta Javorska *Spomini na Slovence*, kjer je ta precej prepričljivo navedel, kaj sta se takoj po Stanovnikovi ustrelitvi pogovarjala z Janezom Tomincem, oba sta bila Stanovnikova idejna sopotnika. Med drugim lahko beremo: "Tomaž /Tominc/ je trdno prepričan, da so ga izdali komunisti. Živ krst – razen neke vosovke – ni vedel, kje stanuje. /.../ Preveč jim je bil nevaren. Med krščanskimi socialisti je bil vsekakor najbistrejši in politično najbolj nadarjen človek. Bil pa ni sa-

mo politično nadarjen, ampak tudi moder. S svojo politično modrostjo in diplomatskim talentom bi odlično uresničeval demokracijo Osvobodilne fronte. A ko so komunisti ugotovili, da z njim ne bodo mogli pometati kot z drugimi, so se ga znebili." Čeprav je v prvem delu knjige Janez Stanovnik ta Tomincčev opis karakterizacije Aleša Stanovnika zelo podrobno tudi sam potrdil, je v tem primeru z Javorskovim zapisom – pač zato, ker je z njim neposredno spodbita njegova temeljna teza – obračunal podobno kot prej z Rebuljo, z nekaj povsem nepomembnimi pripombami.

Za Javorskom je citiral dve izjavi iz obdobja neposredno po Stanovnikovi ustrelitvi, ki so ju napisali "katolici v OF", kjer je omenjen Stanovnikov primer in določena tu-

nil v jeseniškem muzeju. V njem je Potočnik med drugim zapisal naslednje: "Na Aleševem grobu je bil ob pogrebu /ob obletnici smrti/ med drugim tudi radovljiški odvetnik dr. Albin Šmajd. Dejal je: 'Z nami bi delal, pa bi bil še živ.' To je na lastna ušesa slišala Dora Vodnikova in o tem tudi Marinki tako povedala."

K temu je Janez Stanovnik pripisal: "Dr. Albin Šmajd, Alešev kolega iz Radovljice in dober znanec iz študentskih let, je bil med vojno član najozjega vodstva SLS. Bil je tudi vodja obveščevalne službe v Slovenski legiji – njegova šifra je bila DRAŠ – in je kot tak vzdrževal zvezo med domobranci in Mihailovičevimi četniki, ki jih je zastopal Karel Novak. Šmajd je zato prav gotovo vedel za celotno ozadje Aleševe usmrtitve."

Stanovnikov Lucu

Če zanemarimo, da je Stanovnik tudi tu pomešal pojme oziroma akterje medvojnega dogajanja, saj je Šmajdu pripisal vzdrževanje zveze med domobranci in Karlom Novakom, kar je bilo časovno praktično nemogoče, je Šmajdovi čisto formalistični pripombi pripisal, da je Šmajd "prav gotovo vedel", in to celo "za celotno ozadje Aleševe usmrtitve". Tu seveda ne moremo govoriti o kakšni pogumni ugotovitvi, ki si jo je privoščil Janez Stanovnik, ampak o prav pritlehnem podtikanju. Tisti, ki ga resnica vsaj malo zanima, nikakor ne bo mogel iz omenjene Šmajdove pripombe narediti kakšnega takšnega sklepa.

Publicist Aleksander Lucu je v *Nedelu* (28. decembra 2003) v svoji obrekovalski rubriki *Šepet sedmega dne* o tem zapisal: "Aleš Stanovnik je bil izdan. Izdal ga je vodja obveščevalcev, ki so držali zvezo med domobranci in plavo gardo (slovenskimi četniki, ki so prisegali zvestobo kralju kot Draža Mihajlovič)." Ali je Janez Stanovnik sam Lucuju povedal o tej svoji "ugotovitvi" ali je Lucu to odiozno trditev postavil na podlagi njegove knjige, niti ni pomembno. Vedno znova smo lahko osupli, kako nemarno nekateri ravnajo z resnico v javnem prostoru oziroma kako krčevito se trudijo, da bi služili špekulacijam, neresnici in obrekoivanjem političnih nasprotnikov in celo žrtev komunističnega terorja, saj je dr. Albina Šmajda Udba ugrabila v Trstu in ga potem umorila.

S silo proti logiki

Pravzaprav je Janez Stanovnik v svoji knjigi *Aleš Stanovnik in njegov čas* nanizal dovolj podatkov, iz katerih lahko sklepamo, kdo je Italijanom izdal skrivališče dr. Aleša Stanovnika. Čeprav se je trudil in te podatke spodbijal, mu to seveda ni uspelo. Logičnosti in prepričljivosti nekaterih virov in mnenj, ki jih je navedel (Šolarjevo, Žumrovo in Javorškovo oziroma Tomincevo), seveda ni lahko spodbiti, še posebej če to počneš s takšno silo, kot je to počel avtor knjige.

Za tistega, ki pozna naše medvojno dogajanje, in predvsem za tistega, ki ga zanima resnica, dileme o

Nagrobnik z imenom dr. Aleša Stanovnika med grobovi talcev na ljubljanskih žalah

tem, kdo je izdal dr. Aleša Stanovnika, res ni. "Desno" oziroma katoliško stran, na katero Janez Stanovnik ves čas v svoji knjigi kaže s prstom, in to na prav neverjetno neprepričljive načine, lahko tako rekoč z gotovostjo izključimo iz več razlogov. Najprej, dr. Aleš Stanovnik tej strani, ki je bila pod neizmernim udarom komunistične strani, ni bil posebej nevaren. Poleg tega spomladi 1942 protirevolucionarna stran še ni bila organizirana tako daleč, da bi lahko speljala takšno akcijo, kot je bilo odkritje Stanovnikovih skrivališč. Nekaj takšnega bi lahko kvečjemu izvedla šele leta 1944, ko je imela svojo obveščevalno službo.

Interes komunistov

Za izginotje dr. Aleša Stanovnika so bili zainteresirani predvsem komunisti. Avtor je v knjigi navedel veliko pogledov dr. Aleša Stanovnika, ki so bili povsem v nasprotju z revolucionarno logiko, ki so jo takrat intenzivno v praksi uresničevali komunisti. Stanovnik jim v tistem času morda še ni bil najbolj nevaren (čeprav se lahko tu motim?), najnevarnejši bi jim pravzaprav postal šele v času prevzemanja in uveljavljanja oblasti, saj se je dosledno zavzemal za demokratično in pluralno družbeno ureditev. Bil je, kot ga avtor podrobno prikaže, načelen in pokončen mož, izobraženec, doktor prava (odvetnik) in star že 41 let, bil je torej v obdobju, ko se nanj

ni dalo več bistveno vplivati. Partija je revolucionarni projekt gradila predvsem na mladih, ki jih je lahko hitro indoktrinirala in zlorabljala njihovo presežno energijo, ter na tistih starejših, ki so bili značajske deformirani kimavci in karieristi. Stanovnik to seveda ni bil. Če beremo Kardeljeva pisma iz leta 1942, vidimo vso grozljivo razsežnost tega, kar so si Kardelj in revolucionarna vrhuška mislili o vseh, ki jim niso bili povsem podrejeni. Janez Stanovnik se zdaj v nekaterih javnih zapisih spreneveda, da ni vedel za ta Kardeljeva stališča. Če nič drugega, potem naj pač več bere, kot beremo nekateri drugi, in bo tudi Kardeljevo izjemno obširno korespondenco iz leta 1942 lahko prebral (na Inštitutu za novejšo zgodovino mu lahko dajo v branje pretpikano verzijo, lahko pa mu jo tudi fotokopirajo). Strašna vsebina!

Zdenka Kidrič, voditeljica Vosa, eksekutorske partijske milice, ki je odstranjevala politične nasprotnike

V kolesju revolucije

Varnostno-obveščevalna služba, ki jo je vodila Zdenka Kidrič in je bila neposredno podrejena Kardelju, je od svoje ustanovitve avgusta 1941 naprej po Ljubljani fizično zasledovala politične nasprotnike in zbirala o njih informacije, na podlagi katerih jih je nato tudi sistematično ubijala. Do maja 1942, ko je prišlo do Stanovnikove aretacije, je Vos po Ljubljani ustrelila že na desetine političnih nasprotnikov. Takrat, maja 1942, je bila samo komunistična Vos usposobljena za to, da je lahko vedela za vsa skrivališča Aleša Stanovnika. In takrat je lahko samo Vos izvedla takšno umazano dejanje, kot je prijava Italijanom, kje se skriva dr. Aleš Stanovnik, član Vrhovnega plenuma OF, ki se nekaj dni pred tem ni pridružil drugim članom in z njimi zapustil Ljubljano. Zakaj ne v knjigi *Aleš Stanovnik in njegov čas* njen avtor Janez Stanovnik ni pojasnil.

Čisto mogoče pa je, da je med dr. Alešem Stanovnikom, partijo in njeno eksekutivno Vosom šlo za temeljno nesoglasje glede vosovskega terorja, da zato ta ni šel "na teren" in da je zato tudi on postal žrtev revolucije. Tako rekoč vse govori v prid tej domnevi. Tudi čisto podatkovno gledano do takrat protirevolucija še ni jemala življenj, saj je bila tiste dni prav v organizacijskih zametkih. Če bi jih, kot s svojo knjigo namiguje Janez Stanovnik, bi bil dr. Aleš Stanovnik tako njena prva žrtev. Kot pa smo videli, so takrat na veliko pobijali Slovence samo komunisti.

Problem tega kratkega odmeva je omejenost prostora. Uvodoma sem omenil, da bi moral napisati celo knjigo, če bi želel poglobljeno odgovoriti na Stanovnikovo pisanje. Pri tem mislim predvsem na osvetlitev vloge Vosa leta 1941 in 1942, najbolj zločinske organizacije v slovenski zgodovini, ki jo je vodila KPS. O tej organizaciji nimamo praktično nič napisanega. Vse so le drobni detajli. Arhivi o Vosu ostajajo praktično nedotaknjeni. Zgodovinarji se tej temi izogibajo kot hudič križu. Ko bo nekoč zgodovina Vosa objavljena, potem bo tudi ta odmev (oziroma odgovornost za smrt dr. Aleša Stanovnika) razumljivejši. In mnogih drugih.

Ivo Žajdela